

Mehmet TÖRENEK¹

**YAZAR ESER İLİŐKİSİ BAĞLAMINDA CENAP ŞAHABETTİN VE
TİRYAKİ SÖZLERİ**

Özet

Edebiyatımızda vecize denince akla gelen ilk isimlerden biri Cenap'tır. Düşüneye dayalı, hikmetli söz olarak vecize her zaman ilgi görmüş, her ortamda dile getirilmiştir. Cenab'ı böyle bir söz alanına yönelten etkenler nelerdir acaba? Böyle bir düşünceyle vecizelerine yöneldiğimizde batılı örnekler yanında, sanatkârın mizacı ve birikiminin bunda belirleyici bir faktör olduğunu gördük. Vecizelerini topladığı *Tiryaki Sözleri*, onun bilgisinin, keskin zekâsının, güç beğenen kişiliğinin, alaycı tarafının yansıması cümlelerden oluşmaktadır. Vecizelerinin ifade ettikleri konular ise, hayatı okuma, hayatın yanlışlıklarına dikkat çekme, kadını anlama yanında, zarafet, tevazu, doğruluk gibi övücü hasletleri vurgulamakta, insanların olumsuz nitelikleri olarak görülen ahmaklık, tembellik, açgözlülük, yalan, hased vb.. ise eleştirilmekte, iğnelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: vecize, Cenap Şahabettin, Tiryaki Sözleri, mizaç, ironi

Abstract

One of the important names that come to our minds when we talk about maxim is Cenap. Maxim as an erudite statement based on thought always gets attention and is uttered everywhere. What kinds of factors lead Cenap to be interested in such a field of statement? Considering such a thought, we see that mood of the artist and his/her knowledge as well as western instances are distinctive factors on this subject. *Tiryaki Sözlür* in which he collects his maxims are composed of statements that reflect his knowledge, his sharp wit, his choosy personality, his ironic side. The subjects which his maxims express emphasize complimentary traits such as grace, modesty, accuracy as well as understanding life, drawing attention to the errors in the life, understanding woman, and they also criticise, ironize stupidity, laziness, greed, lie, envy which are seen as people's unfavorable features.

Keywords: maxim, Cenap Şahabettin, Tiryaki Sözleri, nature, irony

¹ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD., mtorenek@gmail.com

Güzel fikir ihtiyarlamaz.

Servet-i Fünûn şiirinin güçlü ismi Cenap Şahabettin, şiire getirdiği birçok yenilikler yanında, makalelerinde ortaya koyduğu düşünceler, edebiyatın çeşitli meseleleriyle ilgili eleştirileri ve zaman zaman ortaya koyduğu alaycı yaklaşımıyla dikkatleri her zaman üzerine çekmiş bir isimdir. Aldığı tıp eğitimi sonrasında bir müddet Paris'te bulunmuş, bu ihtisas eğitimi devresinde Fransız sembolistlerini tanıdığı gibi, Paris edebiyat ve kültür çevreleriyle de yakın ilişkiler içinde olmuştur. Bu etkilerle güç beğenen, Batı edebiyat ve kültürü konusunda yer yer aydınlatıcı ve çarpıcı bilgiler veren bir isim olmuştur. Onun eserleri içerisinde dikkat çeken bir de *Tiryaki Sözleri* vardır.

Seçme sözler yahut vecizelerden oluşan bu küçük eser, bir düşünce egzersizi yahut beyin fırtınası sayılabilir. Vecize söyleme yaygın ve kabul gören bir sanatkâr tavrı değildir. Örnekleri Peygamber'e, bazı din büyüklerine ve devlet adamlarına ait olan özlü sözler sıkça anılmış, farklı ortamlarda zaman zaman tekrar edilir olmuştur. Kimi şairlerin ise bazı beyitleri yahut mısraları şiirlerden bağımsızlaşarak birer vecize gibi tekrarlanmıştır. Bunlar arasında atasözleriyle birleşen veya onlar gibi tekrar edilenlerden de söz etmek mümkündür. Atasözleri ile ilgili derleyici birçok eser vardır ve Tanzimat'ın ilk yıllarında bu türden derlemeler bizzat edebiyatçılar tarafından yapılmıştır. Vecize, özlü söz, kıssa olarak Peygamber'in hadisleri yanında, Hz. Ali'nin, Mevlana'nın sözleri ayrı kitaplar oluşturmuş, bunların bazıları *Emsal* adıyla yayımlanmıştır. Yine tasavvuf büyüklerinin birçok sözü onlarla ilgili eserlerde yer almaktadır. Tanzimat sonrası edebiyatımızda bu türün ilk örneği Şemsettin Sami'ye aittir.

Cenab'ın bu eseri ilk olarak 1918'de *Nesr-i Harb ve Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri* adıyla yayımlanmış bulunmaktadır. Bu eserde 361 tiryaki sözü yer almaktadır. Cenap bu eseri oluşturan sözleri önce *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde, her sayıda on civarında söz olmak üzere 1916 yılı içerisinde tefrika etmiş, ardından da kitaba dönüştürmüştür.² Eseri daha sonra Dr. Reyhan Erben ile birlikte yayına hazırlayan Dr. Orhan F. Köprülü, Reyhan Erben aracılığıyla ulaştığı Cenap Şahabettin'in not defterinde yüzlerce özlü söz olduğunu görünce bunları birlikte gözden geçirmiş, yayımlanan *Tiryaki Sözleri*'nde yer alanları da belirtmek suretiyle bütün halinde yayımlamışlardır.(Cenap.. 1978) Köprülü esere yazdığı Önsöz'de, defterde hepsi numaralandırılmak suretiyle, 1817 "süzme söz"ün yer aldığını, mukaddemesinde yer alan 13 sözle birlikte bunların 1830'a vardığını, kendilerinin bunları orijinal sırasıyla yayımladıklarını, 1918'de yayımlanan *Tiryaki Sözleri*'nin 559-886 numaraları arasında yer alan sözler olduğunu ve defterdekilerle karşılaştırarak verdiklerini belirtir.(Köprülü,1978:8-9)³ Biz de değerlendirmemizde öncelikle Cenab'ın yayımladığı kitaptaki sözleri esas aldık, diğerlerinden pek az örnekle yetindik.

Cenab'ı böyle bir eser vermeye yönelten etkenlerden hiçbiri bunlar değildir. Kanaatimce onu böyle bir arayışa yönlendiren etken, batılı örnekler yanında, sanatkârın mizacı ve birikimidir. O, "Vecize Edebiyatı" başlıklı yazısının girişinde vecizenin önemine dikkat çekerken, Larøşfuko,⁴ Ovuarg,⁵ Rivarol⁶ ve Jüber⁷ isimlerine vecizelerin "âlemşümül bir mevki-

² Tasvir-i Efkâr, No:1798-1820, Temmuz 1916. Celal Tarakçı'nın verdiği Bibliyografyada 227 özlü sözün yayımlandığı belirtilmiştir. Cenâb Şehabeddin'de Tenkid, Samsun, Eser matbaası 1986, s.274-76

³ Eserden bir seçme de Cenap Şahabeddin ve Vecizeleri (Haz.Av. Dr. Mehmet Saka- Av. Vasfî Şensözen) ismiyle yayımlanmıştır. Ankara, Ayyıldız mat. 1959, 77 s.

⁴ La Rochefoucauld (1613-1680)

⁵ Luc de Vauvenargues, (1715-1747) Fransız aydınlanmasının ilginç düşünürlerindedir. Vecizeleri *Düşünceler ve Özdeyişler* adını taşımaktadır.

i şöhret” sağladığını söyler. Birçoğu tarafından vecize edebiyatının tahkir edildiğini söyledikten sonra, Hazret-i Süleyman’dan Hippolite Taine’e, Felatun’dan Napolyon Bonapart’a kadar “hiçbir büyük adam tanımıyorum ki vecize edebiyatına az çok hizmet etmiş olmasın” dedikten sonra, bu vadinin çok uzak zamanlara uzanan “bir şecere-i asaleti” olduğunu da ekler.(1927:338) Bu düşüncelerini, Agâh İzzet Bey’in *Davuldan ilhamlar* isimli vecize vadisinde yayımlanmış kitabı dolayısıyla dile getiren şairi, 1917’lerde harekete geçiren etkenin ne olduğunu bilmiyoruz. Ancak konunun dikkatini çeken bir husus olduğunu belirtmek mümkündür.

Cenab’ın vecizelerden oluşturduğu bu eser, onun bilgisinin, keskin zekâsının, güç beğenen kişiliğinin, alaycı tarafının yansımaları cümlelerden oluşmaktadır. Bir düşünmeye çağırma, bir dikkat oluşturmaktır. Hayatı ve kâinatı iyi okumayı, insanı ve ilişkilerini iyi gözlemlemeyi gerektirir. Kendisi de bu konuda yazdığı yazıda, bir başkasının bu türden eserinden hareketle, onları “derin ve pışkin tefekkürler, uzun ve dikkatli müşahedeler mahsulü” olarak niteler. Bunun da mektebi, süreci yoktur; düşünmeye ve ifade edebilmeye dayanmaktadır. İfade edebilmek için atasözlerinde olduğu gibi, özlü olmalı, fazlalıklardan arınmış bulunmalı, düşündürebilmelidir. Düşündürebilmek, düşünen bir ruhun varlığıyla olur.

Bu düşüncelerle Cenap, vecizeler kuvvetlerini “esrar-ı ruha tercümanlıklarından” alırlar, der. (Cenab, 1927:338) O, vecize yazarını ve vecizeleri şöyle anlatır: “Vecize muharriri irticalden müctenibdir. Her yazdığını bir kalb ve ruh mütehasısı gibi gerek nefsin ve gerek etrafındaki beşer nümûnelerini kemâl-i dikkatle istiksâdan sonra ibdâ eder. Muhitindeki seciye ve ahlâk manzaralarını lâyıkıyla tahlil ve muayene etmedikçe fikrini kağıt üstüne yatırmaz. Efkâr ve hissiyât âlemlerinde de müstesnâsız kaide olmadığını bilir ve bunun için sözlerinin çoğunu bir hisse-i ihtiyat ve basiret olmak üzere bazı elfâz-ı ta’diliye-i kat’iyyet ve mutlakiyetten çıkarır.” der. Devamında, “her vecizenin son derece mu’ciz olması şart-ı a’zamdır. Bundan başka vesait-i teblîğîye de mümkün olduğu kadar iyi intihâb edilmiş olmalıdır. İcmâl veya tashîh kabul eden bir cümleye vecize adı veremeyiz.”(1927:339)

Vecizeler onun keskin zekâsının izini taşımaktadır dedik. Dostları, arkadaşları da onun bu özelliğine dikkat çekmektedir. Halit Ziya, Fikret’in Cenab’a “herkesten çok dile ve sanata hâkim, zekâsının ve ustalığının yüksekliğine ulaşamaz bir ‘sahib-i zuhur’ gözüyle bak”tığını belirtir. (Uşaklıgil, 1969:450) Ahmet İhsan da onun “müsbet ilimlerle terbiye görmüş” bir “büyük zekâ” olduğunu, edebiyatımıza fikir güzelliği getirdiğini, “mevzuu etraflı olarak tahlil eden bir mütefekkir olmak itibarıyla dâimâ emsalsiz kal”dığını söylemiştir.⁸(Akay, 1998:47’den) Yine Halit Ziya, Cenab’ın Paris yıllarını iyi değerlendirdiğini, iyi yetişmiş bir hekim olmanın yanında, “ilmin her köşesine uğramış mükemmel ve her suretle hazırlanmış bir fen adamı olarak geliştiğini” söyler. Onun ifadesiyle Cenap, “Quartier Latin’de fikir ve sanat havasını ciğerlerinin olanca kuvvetiyle teneffüs et”miştir.(Uşaklıgil, 1969:371)

Şu sözlerde böyle bir zekânın yansımalarını bulmaktayız:

⁶ Antoine de Rivarol, (1753-1801) Gazeteci ve deneme yazarıdır. Kendisine şöhret kazandıran eseri *Fransız Dilinin Evrenselliği Üzerine Söylem* adını taşır. T

⁷ Joseph Joubert, (1754-1824) Fransız ahlâkçı ve deneme yazarıdır. Yaşamı boyunca bir eser yayımlanmamış olup notlar halinde kalan özdeyişleri ölümünden sonra denemeleriyle birlikte yayımlanmıştır. T

⁸ Yazı, Cenab’ın ölümü üzerine kaleme alınmış olup, Cenap Şahabettin’in ölümünü duyuran sayıda yer almaktadır. İmzasızdır.

Dünya çok çabuk döndüğü için rengi belirsizdir.(11)⁹

Talih bile deve gibidir: Önüne bir eşek düşmedikçe istediğiniz tarafa yürümez.(29)

Her yük omuzdan indirilebilir, senelerin yüklettiği yaş yükü müstesna!(101)

Harp bir kan kumarıdır.(405)

Gündüz kandilini hazırlamayan gece karanlığa râzı demektir.(782/243)

Hayâl, ruhun gizli kapısıdır: Kötü fikirler hemen daima oradan girer.(821)

Göz gördüğüne ve kalb hissettiğine inanır.(868/341)

Mâziyi çiğnemek hevesi hemen bütün genç ayakların kuvve-i muharrikesidir [harekete geçiren kuvvetidir].(873)

Karnı açlardan ziyade kalbi açlara acırım.(874)

Büyüklere çok sokulmak ihtiyacını ancak küçükler hisseder.(882)

Fikir düşüne düşünce artar.(1242)

İşimize yarayan yalan her hakikatten üstündür.(1181)

Onun bir özelliğinin de güç beğenen kişiliği olduğunu söyledik. Bu özellik ya kendini beğenen yahut da bilgi ve donanımıyla hayatı iyi okuyabilen bir zekâyı gerektirir. Cenap da hem bir şair ve sanatkâr hem de Batıyı tanıyan biri olarak hayatı ve çevresini iyi okumuş, algıları yüksek biridir. Arkadaşları da bu konuda benzer yönlerine dikkat çekerler. Yakup Kadri onu ilk tanıdığı günlerde onda böyle bir karakteristik özellik keşfeder. Onunla şiiri üzerine konuşmak istedikçe onun bundan kaçındığını, bu konuyu herkesle konuşmak istemediğini hisseder. Farklı zamanlarda kendisinin yahut birlikte olduğu arkadaşların onunla sohbetlerinde, şairin “bilgiçlik yönünü göstermekten hazzediyor” olduğunu belirterek, bu yönüyle “övünür gibiydi” der ve bunu bir “entelektüel snobizması” olarak adlandırır.(Karaosmanoğlu, 1969:206)

Hayatı iyi okuma, kendi ifadesiyle, “uzun ve dikkatli müşahedeler” sonrası kazanılır.(1927:338) Kendisi de vecizelerin bilhassa “göreğen bir zekânın intibaâtını” ifade ettiğinden, onlarda “her şeyden ziyade hisse-i müşahede” bulunduğunu belirtir. Yine yukarıda alıntıladığımız cümlede olduğu gibi, etrafındaki seciye ve ahlâk manzaralarını iyice tedkik etmeyi vecize yazmanın temel şartlarından sayar. Sonra da onun güzel bir ifade ile dile dökülmesi.. “İcmâl veya tashîh kabul eden bir cümleye vecize adı veremeyiz. Vecize bir eser-i san’at olduğuna göre hakikatin münadisi yahut ahlâkın hâdimi olmak gibi davaları tazammun etmez. Fakat görebildiği galatât ve seyyiâtı ifşâ etmesi itibariyle bir mülhim-i hak ve fazilet olabilir.”(1927:339) şeklindeki düşünceler de yine ona aittir.

Saklanan çirkinlik iki kat çirkin görünür.(662)

Nüfuz hüsniniyetle sarfedilmeli ki çok yaşasın.(627)

Yerleşmiş safsatayı mantık değil ancak zaman sökebilir.(841)

Çok çamur karıştıran er geç üstünü lekeler.(1368)

Güzel kelebek isteyen çirkin tırtılı ezmemeli: Zira o bundan çıkar.(1191)

⁹ Vecizelerin sonundaki sayılar, *Tiryaki Sözleri*'nin Kaynakça'da verilen baskısında kullanılan sıra numaralarıdır.

Abdülhak Şinasi, ölümü üzerine yazdığı “Kaybettiklerimiz: Cenap Şehabeddin” başlıklı yazısında, “Neden bilmem, o hep zeki ve müstehzi görünmek merak ve zevkinde idi. Hissettiğini ve düşündüğünü söylemek âdeti yerine, ‘Bakın ne diyor!’ dedirtecek bir söz söylemek, sizden ziyade haberdar görünmek ve sizi *épater* etmek sevdasında.” diye onun kişiliğiyle ilgili bir dikkati ortaya kor. Devamında da, “zarif söylemeyi ve haklı görünmeyi belki haklı olmaktan ziyade seven bu nesir hep nükte, zerafet, incelik aradı.” der.(Hisar, 2009:348)

Şu örneklerde bu tür bir dikkati yakalamak mümkündür:

Makamına lâyık olan adam her ne yapsa makamına lâyük düşürür.(614/58)

Zarafet servet gibidir: müsriflik ve ya hasislik değil, hüsn-i tasarruf ister ki nemalansın.(633)

Görmemezliğe gelmek suretiyle ne kadar kem nazarlar kör edilir.(641)

Avam iyi anladığına değil, iyi işittiğine inanır: Ona bağırmalı!(656)

Korku daima karşısında kuvveti ve cesâreti bulur.(659)

Kadına yalnız temellükten zevk alanlar olduğu gibi yalnız tahakkümden zevk alanlar da vardır.(664)

Zarafet insanı sevdirmek için kâfi değildir, fakat zarafetten hiç nasibi olmayan da güç sevilir.(690)

İyi fikirler doğru dimağlardan, güzel fikirler ince dimağlardan doğar.(702)

Kibir ile aşk şu cihetten birbirine benzer ki ikisi de kör eder.(708)

İnsan ilmüne bile biraz huyunu karıştırır: Riyaziyeyi çetinleştiren alekser riyaziye hocalarının tabiatıdır.(721)

Frenk canı sıkılınca susar, Türk canı sıkılınca çok söyler!(766)

Alaycı tarafa gelince, bir kere mizah onun kişiliğinin belirgin bir yönüdür. Meşrutiyet sonrası mizah dergilerinde Dahhak-ı Mazlum takma adıyla yazılar yazmış, bu alanda bir tecrübe kazanmıştır. Sonra siyasi tavır, onu hayata ve siyasete eleştirel bakmaya itmiş, öfkesini, rahatsızlıklarını daha etkili bir lisan olarak bu türden ya hicveden ya da ironik bir anlatımla ortaya koymaya çalışmıştır. O zaten vecize yazarından görebildiği “galatat ve seyyiati” ifşa etmesini istemektedir. Mizaha meylinden hoşnut olduğunu kendisi de itiraf eder. Ali Canip’le tartışmalarında, onun kendisine yakıştırdığı bazı sıfatlar üzerinden açıklamalar getirirken, Diyojen gibi “kizbin, rıyanın, isâetin [kötülükte bulunma] hâci-i kahkaha-sâzı olma”nın [gülerek hicvetmenin] hoşuna gittiğini, maskeleri gülerek, ıslık çalarak “istihkâr-ı umumi önüne” fırlatmak istediğini söyledikten sonra, mizaha meylinin eleştirilmesini doğru bulmaz. Ne yapayım der, ciddiyet elimden gelmez. “Elimden gelse bütün ducret-i beşeriyeyi bir hande-i gülfâm ile örterdim.”(1331:165) Hüseyin Cahit de ondan bahsettiği hatırasında, güzel söz söylediğini belirttiikten sonra, “Hafif alaycı ve çekici bir hali vardı.” demektedir. (Yalçın, 1935:76) Mehmet Cemil’in *Vecizeler* kitabı dolayısıyla ona gönderdiği ve kitabın başına alınan “iltifatnâme”sinde, söz konusu kitaptaki vecizelerde bedbinliğin izlerini yakaladığı tesbitinden sonra, kendisinin de “nikbin” olmadığını, dolayısıyla “aynı sahil-i hayatta” bulduklarını, ancak kendisinin hadiselerle “gâh göz yumarak gâh tebessüm ederek baktığını, ama her halde de gözlerinin yaşardığını söyler.(Mehmet Cemil, 1336/1920:4)

Yayın dünyasından tanışıklıklarını herkesin bildiği Ahmet İhsan da, “O üslûbunu ciddî bir ifadeden mizahî bir ifadeye doğru çevirdiği zaman kalemi elde müthiş bir silah gibi amansız olur, hedefinin bütün gülünç ve küçük taraflarını bulup çıkarırdı. Vecizelerinde daima realist bir ifade ile kuvvetli bir şüphecilik çarpışırdı.” demektedir ki, bu tanıklıklar önemlidir. (Akay, 1998:47’den)

Kendisi de mizahla ilgili bir yazısında şöyle der: “Mizah-nüvîsin gözü daima bir adese-i intikâda yapışık, la-yenkati cemiyet-i muhîtayı teftiş ve tarassud edecek, etrafındaki pürüzlerini, aksayan aksamını, muvâzenesiz hareketini görecek, şûh ve şen bir ifade-i belîğa içinde kari’lerine irâe ederek giriftarân-ı sakâmeti zımnen tashih-i evzâa davet eyleyecek”. ”(1331/1915:37) Oğluna yazdığı bir mektupta da, “istihfâf”ın mizacının bir tezahürü olduğunu söyler: “Ben pek somurtkan bir pîr-i mugân-ı ahlâk değilim: ‘Nikhâhâne istihfâfa izin veriyorum. Tehekküm şüphesiz nâtikadan ziyade nişân-ı beşeriyettir. İnsandan başka müstehzi hayvan gördün mü?” der.(1331:261-62) Vecizelerinde de kendini “cemiyet-giriz” biri olarak tanımlar.

Ben cemiyet-giriz yaradılmışım: Kalabalıkda bana ruhum dağılıyor gibi gelir. (1391)

Kalabalığı hiç sevmem: Orada bana öyle gelir ki herkes birbirine sivaşır!(1555)

Böyle düşünen biri olarak Cenap, vecizelerde bunu bir başka söylem içinde ortaya kor.

Doğru söz her ağıza yaraşmaz; bazılarının dudaklarında salyaya bulanmış gibi olur.(183)

Vapurda, tramvayda, tiyatrodada, her umumi yerde oturmak için köşeleri tercih et: Hiç olmazsa bir tarafın hür kalır.(580)

Uzun söz uzun ökçe gibi kadınlara yakışır.(648)

Kendi kibrimize dokunmadığı müddetçe başkalarının kibrinden şikâyet etmeyiz.(671)

İnsan yükseğe çıktıkça pantolonundaki yamanın görünmek ihtimali artar.(788)

Zavallı koyun sürüsü! Çobanı da o besler, çoban köpeğini de, kurdu da, sahibini de!(876)

Bu alaycı tavrın arkasında batıyı iyi tanıdığını, bildiğini kabul eden bir kişiliğin bakışı da söz konusudur. Farklı görünmek isteyen, kendini üstün gören, bilgiçi tiplerin varlığı her toplumda olmakla beraber bizde bir hayli kalabalıktır ve özellikle Meşrutiyet devresi bunun bol örnekleriyle doludur. Bu toplumsal deformasyon, dikkatli bakan her göze bol örnekler sunmaktadır.

Hatanın eb’adını muhitinin mevkii tayin eder: aynı hatâ büyükte büyük, küçükte küçük görünür.(682/134)

Kusurumuz ne kadar çoksa o kadar kusur ararız.(728)

Akıllılar meclisinde boş sözün en bariz eseri meclise sükût getirmesidir.(208)

İnsan bermutad nefsinin dalkavuşudur.(749/203)

Başını semâyâya çarpmaktan bermûtad cüceler korkar.(772)

Dünyada en çok nefret ettiğim mahlûklar sineklerdir: temiz ve pis herşeye tehalükle atılırlar.(1255)

Bu yaklaşımı farklı bir boyuttan değerlendirenler de vardır. Örneğin Ataç, Cenab'ın ölümü üzerine kaleme aldığı yazısında, onun kendisini 'reybi' olarak vasıflandırdığını ifade ettikten sonra, "çünkü onda hiçbir fikri derinleştirmek, hiçbir hâlete nüfuz etmek hevesi"nin olmadığını söyledikten sonra, "Her şeyin nisbî, her şeyin görünüşten ibaret olduğunu *a priori* kabul etmiş, ona iman etmişti." der. Devamla da, "Cenap Şahabettin Bey için ise reybilik ucuzca her şeyin künhüne vakıf gözükmek çaresi, karşısındakini tebessümle susturmak imtiyazı idi." diye ilave eder. Bu halin onun üstat sayılmasına yardım ettiğini ekler.(Ataç 2013:110) İşin içinde bir de muhalif tavır olunca, Cenab'ın dili de keskinleşmektedir.

Etrafımdakiler haşhaş tohumu çiğner gibi lâkardı ederler ise elbette uyurum.(182)

Garıptir, ipeği yapan böcek değil de giyen kadın gururlanır.(318)

Her vaz'ı [hareketi] onu anlayabileceklere karşı ihtiyar etmeli: Tevâzuu bile!(732)

Söyleyeceğini bilemeyen adamın dilsiz doğmamış olması kendisi için bir bedbahtlıktır.(741)

Vecizelerin ifade ettikleri konulara gelince, hayatı okuma, hayatın yanlışlıklarına dikkat çekme başta gelmektedir. İnsan yaşadıkça, gördükçe anlamakta, yorumlamakta, kendi doğrularını oluşturmaktadır. Cenap da kendi doğrularını zaman zaman ifade etse de, daha çok yanlışlıklara dikkat çekmekte, yanlışlıklar noktasında uyarmaktadır.

İnsan kendi mevkiini dostlarının layık gördükleri makamla düşmanlarının gösterdikleri nokta arasında aramalıdır.(634)

Kusurumuz ne kadar çoksa o kadar kusur ararız.(728)

Çok para ile elde ettiğin herşeyi kıymettar sanma: Pahalı başka, kıymetli başkadır.(590)

Bu sözler insanı iyi gözlemlene, insan karakterini iyi tahlil etmenin bir yansımasıdır. Cenap bir romancı değildir ama o bu dikkatini vecizeler üzerinden bizlere sunmuştur.

Kavak ağacını beğenen ve seven pek az kişi görürsünüz: Çünkü dosdoğrudur.(589)

Aynaya pek çok bakan kusurlarını pek az görür.(638/82)

İhtiyar gibi hareket eden genç bir budala, genç gibi hareket eden ihtiyar bir delidir.(653)

Tab-ı beşer biraz mezat sergisini hatırlatır: Ne ararsan bulursun.(856/328)

Servet-i Fünûn'un aşk şairi Cenap, bu duyguyu tahlil eden dikkatlerini de özlü sözlerle ifadeye dökmüştür:

Sevdiğinin biraz aleyhinde bulunmak gizli sevdaların bariz nişanesidir.(1354)

Kalbin şerefi helecanındadır: Çarpıntısı değişmeyen yürek ölü sayılır.(1119)

Pek mütecessis [meraklı] adam sebatkâr âşık olamaz.(1099)

Kadını anlama, kadına ait kabul edilen bazı duyguları vurgulama bir başka konu olmaktadır. Kadını tahlil eden yaklaşımın yanında karşı cinse karşı hep bir ihtiyatlı bakışın varlığı da açıkça hissedilmektedir. Modern hayatın getirdiği serbestliğin yansımaları da bu mesafeli duruşu beslemiştir.

Kadınların afov edemeyecekleri yalnız bir kabahat vardır: İhtiyarlamak.(245)

Kadın erkekten yüksektir; fakat düşünce erkekten daha aşağı düşer.(462)

Erkeğin kalbi yaşlandıkça, kadının kalbi bozuldukça katılaştır.(697)

Kadınların akılları, eskilerin dedikleri gibi kısa değil, fakat daima biraz hisleri ile mağşuşdur [karışmıştır].(908)

Vecizelerle görgü kurallarını hatırlatma veya görgüye hizmet etme de söz konusudur.

Görmemezliğe gelmek suretiyle ne kadar kem nazarlar kör edilir.(641)

Her vaz'ı [hareketi] onu anlayabileceklere karşı ihtiyar etmeli; tevazuu bile.(732)

Hareketlerimizin en kârlısı nezakettir.(736)

Hiç kimseye yalan söylemeksizin kendini aldatıldın mi, işte ahlâk dairesinde saadet budur.(847)

Kimi sözler de dinin hayat içindeki yerini izah eden söyleyişlerdir.

Dini yaşatan bilhassa ölümdür. Ölüme çare bulunmadıkça din ölmez.(123)

Riyâsız namaz kılanın dizi tahiyattan yorulmaz.(738)

Bir kişi dinsiz yaşayabilir, fakat bir cemiyet için din bir lâzime-i hayattır.(842/311)

Allah'ın insanlara iki zengin sadakası: Ümit ve hülya..(1488)

Tam dindar yahut tam dinsiz olmak: her ikisi de müstesna kuvvet ister.(1659)

Yine insanların olumsuz nitelikleri olarak eleştirilen, pek çok farklı söylemde karşılaştığımız nitelikler de eleştirilmekte, iğnelenmekte, gösterilmektedir: Ahmaklık, tembellik, açgözlülük, yalan, hased vb.. kendisi de bir ankete verdiği cevapta “humeka/ ahmaklıklar” ile birlikte yaşamayı kendisi için en büyük felaket olarak nitelemekte, sevmediği şeylerin başında da riya ve hasedi saymaktadır.¹⁰

Tenbellik bir nevi vicdan uykusudur; onun için bir seyyie [kötülük] olduğunun farkına varamayız.(569)

Açgözlüyü minnettar edemezsin: Doymaz ki.(568)

Ahmaklar yalnız güzel söylemeyi değil, güzel susmayı da bilmezler: Sükûtları kilitlenmiş boş dolabı hatırlatır.(335)

Tekebbür [kibirleşme] ancak bir şey üzerinde yakışır: Hamakat [ahmaklık].(1214)

Aptal otobüse benzer: Bile bile adam öldürmez, fakat yürürken çok kişiyi ezebilir.(1806)

Yalanların en müstekrehi ahlak nâmına edilenlerdir.(759)

İşimize yarayan yalan her hakikatten üstündür.(1181)

Buna karşılık bazı hasletler ise övülmekte, yüceltilmektedir. Zarafet, tevazu bunlardandır. Çünkü vecizeler, atasözleri gibi ahlâk dersi vermekte, iyiye yönlendirmeyi esas kabul etmektedir.

¹⁰ Ümid, No:10. Anketin çevrimyazısı için bak: Mehmet Törenek, “Bir Anket Çevresinde”, *Yedi İklim*, No:136, Temmuz 2001, s.58-60

Zarafet insanı sevdirmek için kaftı değildir; fakat zarafetten hiç nasibi olmayan da güç sevilir.(690)

Tevâzu yaşmağa benzer; örterek güzelleştirir.(624)

Halkı, avam dediği kalabalığı niteleme de, dikkatli bir bakışın yakaladığı olumsuzluklardan hareketle oluşmuştur.

Havas beğendikçe alkışlar; avam alkışladıkça beğenir.(582)

Avam koyun ruhu ile kaplan huyundan mürekkeptir.(574)

Avamın şan ve şerefi yoktur, fakat şanların ve şereflerin çoğunu avam tevcih etmiştir [vermiştir].(609)

Avam çocuk gibidir, daima gürültü ister. Gürültülü eğlenceyi, gürültülü mtemi ve hatta idarenin gürültüsünü sever.(775)

Bir şair olarak zaman zaman şiiri, güzel sözü, edebiyatı da konu edinmiştir.

San'at için san'at: Ben bu düsturu candan kabul etmişimdir. Zira dikkat ettim, yazacağım şeyin zararlı ve faydalı olabilmek ihtimali zihnime uğrayınca samimiyetim sarsılıyor.(615)

Edebiyatta az ehliyet ehliyetsizlikten daha büyük bir bedbahtlıktır.(828)

His, fikrin hemşire-i kalbisidir.(863)

İnsan tükenir, şiir tükenmez: gökdeki bazı yıldızlar gibi yerde henüz nuru insanlara vâsıl olmamış şiirler vardır.(976)

Taze heyecan duymayan yeni şiir ibdâ edemez. [yaratamaz](1677)

Şiir daima gençtir: ruhunuzda onun hayatını duyduğumuz müddetçe ihtiyarlamadığınızla hükmedebilirsiniz.(1700)

Su nesir ise şiir buluttur ve yükselirken içindeki tuzu, sodayı ve çamuru yerde bırakır.(1795)

Vecize söyleme en güzel söyleyişi bulmadır. Bu yapılırken bazen başkalarının sözünü esas kabul edilerek oradan hareketle oluşur. Başkalarının sözlerini açma yahut onu bir dayanak olarak kabul etme gibi...

Namık Kemal, eserleri çocuklara benzetir. Doğru, şu fark ile ki, tashihi daha çok güç.(480)

“el-mer’ü adüvvün limâ cehile” [Kişi bilmediğinin düşmanıdır] derler ama bilmediği şeylerin hararetili taraftarı olanları çok gördüm.(487)

İtikadımca dünyada en çirkin mahlûk, Voltaire’in zannettiği gibi otlubağa [karakurbağa] değil, hiddetlenmiş budaladır.(771)

Kimi sözler ise terkipli diliyle bir yerden tercüme yahut alınma hissi vermektedir. Arapça’yı, Farsça’yı iyi bilen Cenap bu edebiyatların birikiminden de yararlanmış olabilir.¹¹

¹¹ Cenap’la ilgili kaynaklarda da bu etkileşimden söz edilmektedir. Sadettin Nüzhet, “Kur’an’dan, Hadisten ve Arap darbı mesellerinden –ufak tefek değiştirmeler yaparak- alınmış küçük fikirlere tesadüf

Manend-i şecer nâbit olur. Evet ama münasip yere daldırılmış ise.(581)

Avam, vücud-ı içtimâinin şahmıdır [içyağdır].(587)

Gün doğmadan meşime-i şebden neler doğar! Evet ama geceleri, gündüz biz kendimiz telkih ederiz [aşularız].(819)

Anha minha hiç mahzursuz bir tek eğlence var: Bir tatlı rüya..(833)

Kimi sözlerde ise eskilerin hikmet dediği türden bir anlamlılık söz konusudur. Bunda da kısa ve öz olma esastır. Cenap, buna bir de anlamda derinliği ekler. “Cümel-i hikemiyye meselâ mabedler gibi biraz loş olmalı.. İnsanlar hak ve hakikati pek parlak ziya içinde görmek istemezler, gözlerine batarsa, hak ve hakikata tahammül edemezler.” der.(Mehmet Cemil 1336:5)

Hangi yaşta olursak olalım, kendi çevirdiğimiz çemberin arkasında koşan çocuklarız.(802)

İstibdat her miskin kavimin siyasî cezasıdır.(815)

Yerleşmiş safsatayı mantık değil ancak zaman sökebilir.(841)

Çok yaşamak elimizde değil, fakat adımızı çok yaşatmak elimizdedir.(869)

Köpeğine gem vurma: Kendisini at sanır!(8)

Yalanı söküp atmadan hakikati dikmeğe kalkışma: Tutmaz.(46)

El, her iş gibi, alkışdan da yorulur.(55)

En müsmir rahmet alın teridir.(99)

Müdebbire acımak âlâ, mukbili [talihliyi] kıskanmamak aliyyülâlâdur.(120)

Hasisin kesesi hayatına ve hayatı kesesine bağlıdır.(132)

Hafıza dimağımızın kumbarasıdır.(171)

Yalanların en müstekrehi ahlâk nâmına ihtiyâr edilenlerdir.(214)

Her devir kendisinden sonrakini doğurmak için ağrı çeker.(1114)

Bazıları ise söyleyiş itibariyle zayıftır.

Kendi ellerini şakırdatmak için başkasını alkışlama vardır ve ekseriyet böyle alkışlar.(829)

Hattâ türbelerin kandilini söndürmeden evvelo yüzden kaç kişi geçiniyorhesap etmeliyiz.(849)

Hakiki zarafetten bi-haber görünür.(583)

Görmüş geçirmiş bir hayatın tecrübesi kimi sözlerde açıkça verilir.

Asrî gençlere bakınca içimden diyorum ki; ‘bize de vaktiyle delikenli’ derlerdi, aptal kanlı demiş olsalar daha doğru olacaktı!(551)

---

ediyoruz” der. Cenab Şehabeddin, Hayatı ve Seçme Şiirleri, İstanbul 1935, s.100/ ayrıca bak, Hasan Akay, Servet-i Fünun Şiir Estetiği, s.93

Çocukken perde ardındaki karagözü canlı sanırdım, şimdi perde önündeki canlı da anlıyorum ki karagözmüş.(807)

Ben ensemde inen baltaya bakarım: Sapı ister şiir ve fazilet olsun ister meşe sopası!(861)

İfade noktasında öne çıkan özellikler ise, benzerlik ilgisi kurmak suretiyle, benzetmelerle anlatmadır.

Zarafet paraya benzer: Gümüşü, altını, kağıdı, siliği, kalpı ve hattâ... çalınmışı vardır.(658)

Aşk dağ tepelerine benzer: Tırmanması olmasa nezareti fena değildir.(706)

Menfaat sandalyeye benzer: başında taşırırsan seni küçültür, ayağının altına alırsan yükseltir.(817)

Uzun söz uzun ökçe gibi kadınlara yakışır.(648)

En geveze kuş ümittir: Kalbimizde hiç susmaz.(970)

Hodgâmlığı [bencilliği] bir maymuncuk gibi kullanırsanız esrarını açamayacağınız yürek hemen hiç kalmaz.(1623)

Hatıralar kocayan dimağların koltuk değneğidir.(945)

Bir diğer sık başvurulan ifade biçimi karşıtlık ilgisiyle anlatmadır. Karşıtlık ifadeye güç katmakta, dikkati artırmaktadır.

Hayatta dost gibi düşman da bir kuvvettir: Dostum olmayacaksan düşmanım ol!(585)

Vahşet âleminde zor ne ise medeniyet âleminde para odur.(750)

Gençler sofraya oturanların, ihtiyarlar sofradan kalkanların halini hatıra getirir.(760)

Avam ve havas, un ve maya gibidir. Biri noksan olunca ekmek yapılamaz.(768)

Karnı açlardan ziyade kalbi açlara acırım.(874)

San'atı güzellikler sevindirerek ve çirkinlikler yerindirerek yükseltir.(952)

Erkekler için rütbe ve nişan ne ise kadınlar için elmas odur.(1055)

Haksız şikâyet kızdıracak yerde güldürür; haklı şikâyet utandıracak yerde kızdırır.(1071)

Talih korkanları korkutur, cesurlara cesaret verir.(1216)

Bazan da ifadeyi ters çevirme şeklinde belirir.

Nefsini düşünerek herkes için yahut herkesi düşünerek nefsi için çalışmak: Bence ikisi de bir yola çıkar.(710)

Her meslekte yükselmek için yolunu şaşırınlar olduğu gibi, yolunu şaşırarak yükselenler de vardır.(865)

Yaşadıkça yaşamağı öğrenirsin ve öğrendikçe sanırsın ki çok yaşayacaksın.(1324)

İnsana ait kimi özellikleri başka varlıklar, hayvanlar üzerinden anlatma bir başka ifade biçimidir.

Yavuz köpek beyhude havlamaz: Ya susar, ya ısıtır.(789)

Sadık köpek vakîa dayağa tahammül eder, fakat sadakati dayakla değil, okşamakla temin olunmuştur.(795)

Cemiyetler şehirler gibidir: harab olsalar da büyük ve sağlam parçaları ayakta kalır.(673)

Yalan kadar hiçbir hayvan velud değildir; Bir yalan en aşağı on yalan doğurur.(670/121)

En geveze kuş ümittir: Kalbimizde hiç susmaz.(970)

Bir başka ifade şekli, çoğunlukla bir hükmü söyleyip ilgiyi ondan sonra kurma şeklinde olur.

Şen adam güneşe benzer: Girdiği yer aydınlanmış gibi olur.(620)

Avam yukarıya bakamaz, başı döner: Ona hoş görünmek için kısa boylu olmalı.(631)

Hayâl, ruhun gizli kapısıdır: Kötü fikirler hemen daima oradan girer.(821)

Bazılarında ise duyguları izah etme, onları açıklığa kavuşturma söz konusudur. Aşk bunların başında gelir. Bunu yaparken bazen duyguları tanımlar:

Aşk, kalbimizin saygısız misafiridir: bize sormadan gelir, bize sormadan gider.(596)

His ne kadar kolay değişirse fikir değiştirmek o kadar zordur.(691)

Düşmanlığı dostluktan ziyade saklamayan yürek pek nadirdir.(692)

Aşk, alıngan ve itimatsızdır.(421)

Aşkın gözü kör, kulağı sağırdır; ne doğru yolu görür, ne doğru sözü duyar.(649)

Yine bir yöntem olarak sözlerin kiminde önce genel hüküm söylenir, sonra özelleştirilir:

Hasuda gördüğün güzel rüyadan bile bahsetme: Kıskanır! (188)

Ölçü herşeyde lazımdır: Nezakette elzem!(470)

Cenneti toprağın kimi altında kimi üstünde arar: Yalnız filozof kendi ruhunda bulur.(832)

İkna kolay irzâ [razı etme] güçtür: Dimağ kalbden daha çabuk kanar.(726)

Hayat mücadelesinde galebe için sağlam kafa lâzımdır: İnsanlar da koçlar gibi kafa kafaya döğüşürler.(562)

Bazı adamlar için şikâyet bir tabiattır: Güneşe nisbetle arzın küçüklüğünden şikâyet edeni bile belki iştirsiniz.(1392)

Usanç vermeyen hal yoktur: Şan ve şerefe varıncaya kadar!(1403)

Hayat pek garip bir maledir [sofradır]: Anlayanlar tadamaz.(929)

Yahut özel söylenir, ardından genelleştirme gelir.

Dışime gelen işime gelir: İşte ekseriyetin düsturu.(831)

Özellikle uzun cümlelerle kurulu yahut bir karşıtlık veya açıklamayı gerektirenlerde fakat, ama, lâkin gibi edatlar kullanılmıştır.

Alehlak [umumiyetle] görünmemiz için alehlak aydınlık kâfidir; fakat istediğimiz gibi görünmemiz için zıyanın istediğimiz taraftan gelmesi icap eder.(579)

Kılıç kınını kesmez, fakat uygunsuz kın kılıcı körletir.(1389)

Kısacası *Tiryaki Sözleri* ile Cenap, düşünen bir sanatkar olarak birikimini özlü bir söyleyişle ortaya koymayı denemiştir. Onu bu tarz söyleyişe yönelten etmenlerin başında batıda vecize/ aforizma söyleme geleneğinin varlığı ve gördüğü kabul yatmaktadır. Geleneksel edebiyatımızda da bu türden hikmetli söyleyişin seçkin örnekleri bulunmaktadır ve onların da farkındadır. Vecizeyi keskin zekâsının ve alaycı bir bakışın yansıması olarak okuma, *Tiryaki Sözleri*'nde var olan ifade özelliğinden kaynaklanmaktaydı. Bunun yansımalarını da farklı örneklerle göstermeye çalıştık. Ayrıca vecizelerde var olan, hayatı okuma, hayatın yanlışlıklarına dikkat çekme gibi belirgin ifade özelliği de, birikim ve kişilikten ayrı değildir. Kadını anlama yanında, zarafet, tevazu, doğruluk gibi övücü hasletleri vurgulamak, insanlarda görülen ahmaklık, tembellik, açgözlülük, yalan, hased gibi olumsuzlukları iğneleyerek vermek ise eleştirel bakışın bu özlü sözlerle dökülüştür.

KAYNAKLAR

- AKAY, Hasan (1998), *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*, İstanbul, Kitabevi
- CENAB Şahabeddin, (1331/1915), *Evrâk-ı Eyyam*, Dersâdet, Kanaat Matbaası
- CENAB Şahabeddin, (1978), *Tiryaki Sözleri*, (Hazl.:Dr. Orhan F. Köprülü- Dr. Reyhan Erben), İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 207 s.
- CENAB Şahabeddin, (1927), “Vecize Edebiyatı”, *Servet-i Fünun*, C:61, No:1600/126, 14 Nisan 1927, s.338-339
- ÇAĞIN, Şerife (2013), *Şiir Daima Şiir- Ataç'ın Şiir Yazıları*, İstanbul, Dergâh yayınları (Haz. Şerife Çağın)
- ENGİNÜN, İnci (1989), *Cenap Şahabettin*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları.
- ERGUN, Sadeddin Nüzhet (1935), *Cenap Şehabeddin, Hayatı ve Seçme Şiirleri*, İstanbul, Yeni Şark Bitik yurdu.
- HİSAR, Abdülhak Şinasi (2009), *Kitaplar ve Muharrirler II*, Edebiyat üzerine Makaleler (1928-1936), (Yay. Haz. Necmettin Turinay), İstanbul, YKY.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (1969), *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Ankara, Bilgi yayınevi.
- KÖPRÜLÜ, Dr. Orhan F. (1978), “Önsöz”, *Tiryaki Sözleri*, (Hazl.:Dr. Orhan F. Köprülü- Dr. Reyhan Erben), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- MEHMET Cemil (1336/1920), *Vecizeler*, Şehzadebaşı (İstanbul), Evkâf-ı İslâmiye matbaası
- TARAKÇI, Celâl (1986), *Cenâb Şehabeddin'de Tenkid*, Samsun, Eser matbaası
- TÖRENEK, Mehmet (2001), “Bir Anket Çevresinde”, *Yedi İklim*, 7/136, s.58-60
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1969), *Kırk Yıl*, İstanbul, İnkılap ve Aka kitabevleri.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit (1935), *Edebî Hatıralar*, İstanbul, Akşam Mat